

STADSHOLMEN

PANDORA 2

Stora Nygatan 25

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter.

Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

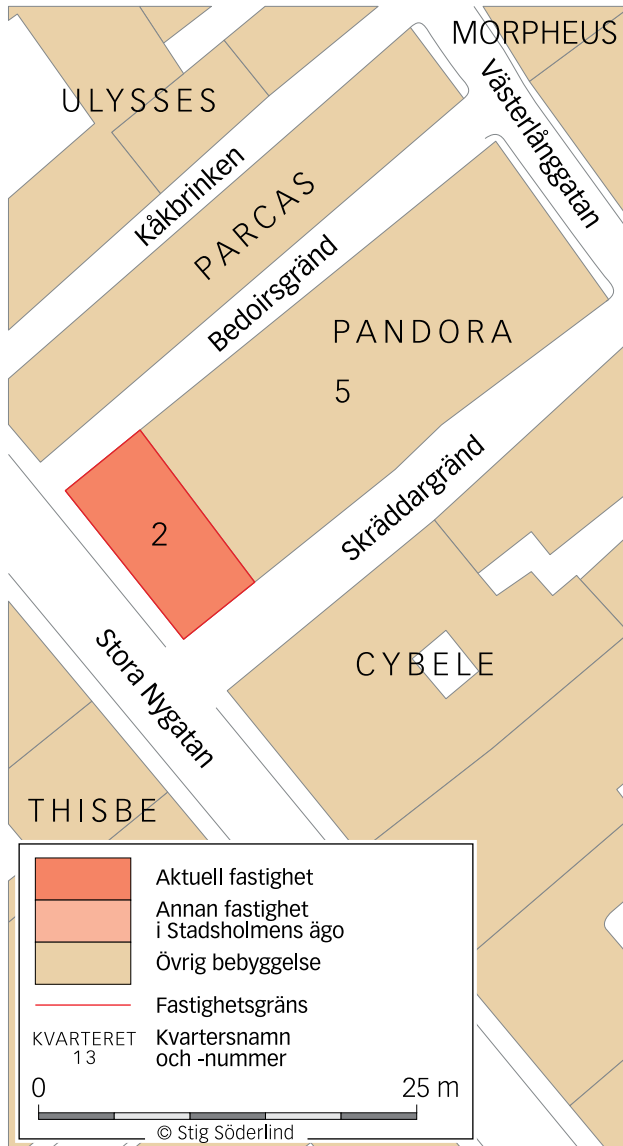
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

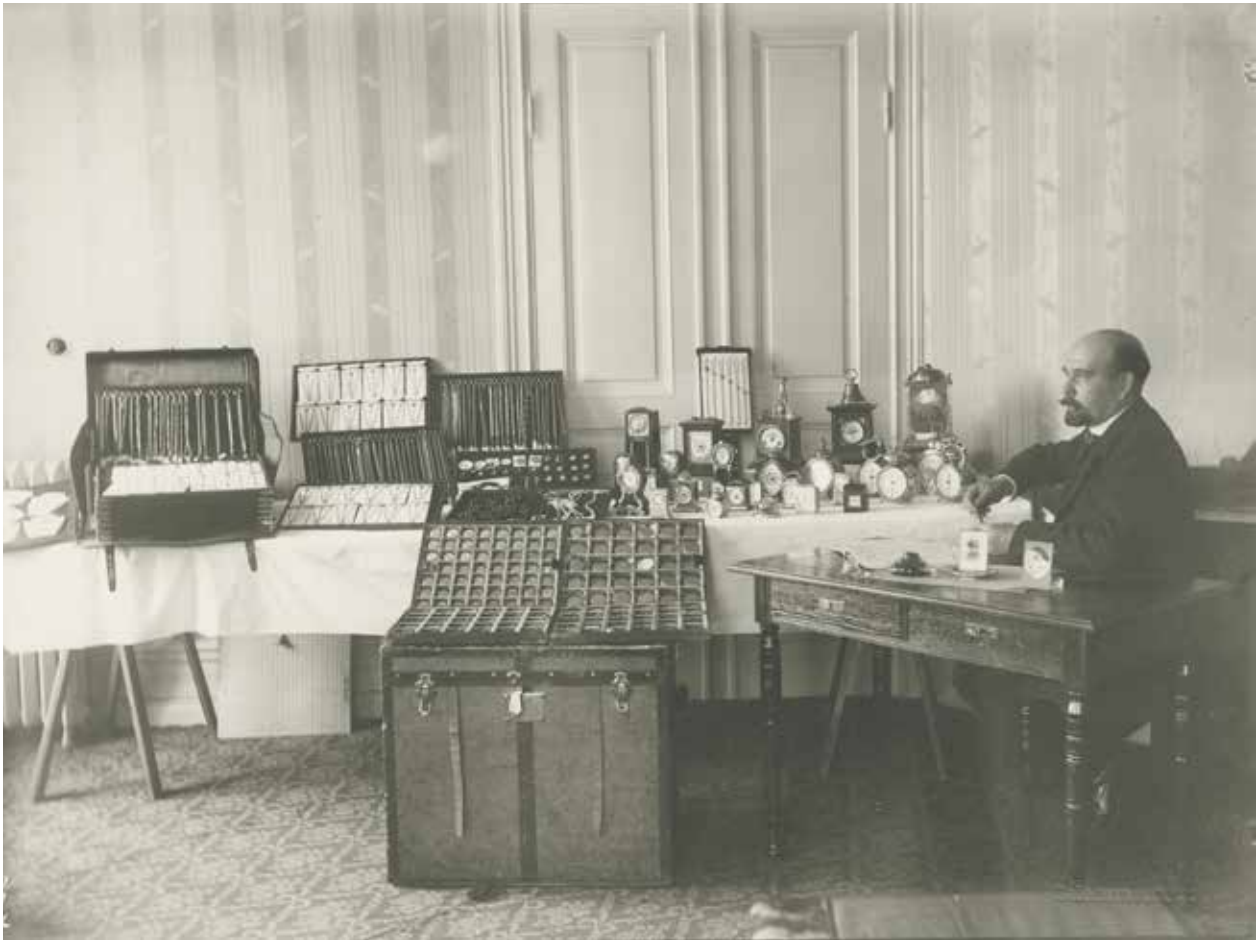
Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

WOHLINS URHANDEL, PROVNUMMET. FOTO: BRÖDERNA HARLING 1907. STADSMUSEETS ARKIV, A 1845.

Förutom källarnas yttermurar nyuppfördes fastigheten Pandora 2 1863 av kakelugnsfabrikören Carl August Pettersson. Pettersson var en framgångsrik affärsman, som förutom att driva kakelugnsfabrik var ledarmot i riksdagens borgarstånd.

Han bodde inte själv i fastigheten, som uppfördes för kontor och rum för resande. Fasaden bevarar sitt utseende från 1863 med en tidsenlig, rik dekor av puts och smide. I det inre bevaras en hel del fast inredning från uppförandet, men med kompletteringar från senare tid.

Pandora 2 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i

trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blindingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasadformningar och inredningar.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasa-

GATHUSET BEVARAR VOLYMEN OCH TILL STOR DEL EXTERIÖREN FRÅN 1780 ÅRS OMBYGGNAD. FOTO: J. MALMBERG.

dutsmyckning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och snickerier som till stor del finns bevarade i dag. Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stuck eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att successivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriskt

FÖNSTERLUCKORNAS FESTONGER GÅR IGEN HÖGRE UPP I FASADENS PUTSDEKOR. FOTO: J. MALMBERG.

värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande byggnadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

HISTORIK

Kvarteret

Kvarteret Pandora ligger mellan Västerlånggatan, Stora Nygatan, Bedoiresgränd och Skraddargränd. Tomtmarken skapades under medeltiden, dels

genom utfyllnader, dels genom landhöjningen. Pandora ligger innanför 1300-talets stadsmur, men utanför den äldsta muren från 1200-talet. Den västra delen av kvarteret berördes av regleringen efter 1625 års stadsbrand, då Stora Nygatan drogs fram.

Bokbindaren Georg Hornbeins hus

Fastigheten Pandora 2 utgör hörnfastigheten vid Stora Nygatan, med kortsidor mot de båda gränderna. Bokbindaren Georg eller Jörgen Hornbein köpt tomten 1641. Det hade stått ett korsvirkeshus på platsen, men Holbein lät uppföra ett stenhus som stod klart 1642. Årtalet och initialerna G H sitter ännu på en stenplatta i källartrappan. Från Georg Holbeins död 1649 drev änkan Anna, sedan sonen Jakob, verksamheten vidare. Jakob Hornbein och hans fru Elisabet bodde i huset fram till Jakobs död 1694, senare köpte dottern Elisabet, änka efter bokbindarmästaren Jost Schnedler, ut de övriga arving-

TRAPPAN FRÅN KÄLLAREN TILL BOTTENVÅNINGENS FÖRSTUGA HAR PLANSTEG AV KALKSTEN. MURVERKET ÄR AV SAMMA TYP SOM I BOTTENVÅNINGEN OCH TRAPPAN BÖR HA UPPFÖRTS 1863. FOTO: J. MALMBERG.

arna. På 1720-talet var ägaren bokbindaren Jakob Schneidler, sannolikt en son till Elisabet Schneidler. Ännu 1750 var Jakob Schneidler ägare till huset, och tecknade då den första brandförsäkringen. Under huset fanns tre välvda källare, med ett valv utanför och ett contoïr under källartrappan. Källartrappan var stängd med en dubbel järndörr. Enligt nybyggnadsritningarna från 1863 är källarnas yttermurar det enda som är kvar av Hornbeins fyra våningar höga hus.

Kakelugnsfabrikören Carl August Petterssons nybyggnad

År 1863 köptes fastigheten av kakelugnsmakaren Carl August Pettersson, som enligt byggnadshandlingarna nyuppförde huset samma år, undantaget källarnas yttermurar. Persson var född 1819 i Skåne, och startade en kakelugnstillverkning i Stockholm på 1840-talet. Verksamheten var framgångsrik och bedrevs snart i stor skala. Fabriken låg på Tjärhovsgatan 20 och hette Kakelungsmakeri Verket. Pettersson var förutom fabrikör även ledarmot i riksdagens borgarstånd.

Byggnadens nya fasad uppfördes med tidsenlig, rik putsdekor, ornerade fönsterluckor samt smidesdetaljer. Under huset fanns två välvda svalar och tre välvda rum, avplankade till flera delar. Källaren var tillgänglig från både förstugan och Skräddargränd. Två källarvalv var inredda med kakelugnar, brädgolv och boaserade väggar. I bottenvåningen omnämndes en fransk spiselkakelugn med en glasad överdel, förmodligen samma kakelugn som är bevarad i dag. Ovanför inreddes rummen med pardörrar, fönster- och fotpaneler, och kakelugnar. Vindsvåningen innehöll fem rum och ett kök. I huset fanns gas- vatten- och avloppsledningar. Redan 1864 sålde Carl August Pettersson fastigheten Pandora 2 vidare.

Något om verksamheterna i fastigheten

Den stora klockan som hänger på fasaden tillhörde Wohlins urmakeri som flyttade in strax efter uppförandet. De som fanns kvar i fastigheten i över hundra år, fram till 1982. Klockan har formen av ett stort fickur och är försedd med texten P. N. Wohlin. Etabl. 1858. Det finns inga uppgifter i adresskalendern om hotell eller rum för resande i fastigheten år 1878 eller senare, men enligt Rotemansarkivet bodde hotellförestånderskan Maria Sofia Ericson i fastigheten 1878. Bottenvåningen och våning 1 trappa har aldrig innehållit bostäder, medan flera lägenheter fanns i de övre våningarna under större delen av 1900-talet. Vindsvåningen är den enda bevarade lägenheten i dag.

Upprustning och renovering

Under 1980-talet grundförstärktes, renoverades och ombyggdes fastigheten. I samband med grundförstärkningen schaktade man i källaren och blottade en rustbädd av trä, samt svart fyllning med inblandning av djurben. Om rustbädden förmodades vara

TRAPPAN AV GJUTJÄRN MED DEKORATIVA DETALJER ÄR TYPISK FÖR SIN TID; 1800-TALET'S ANDRA HÄLFT. FOTO: J. MALMBERG.

från 1642 eller 1863 framgår inte av dokumentationen. Källare och bottenvåning ombyggdes för att hysa restauranger, och källaren utökades genom ett murgenombrott till att omfatta även de närliggande källarna inom Pandora 5. Fasaderna renoverades, och i samband med det byttes fönstren samt dörrarna till butikerna. Inne i huset togs den gamla stenläggningen i den öppna porten bort och ersattes av röd klinker. Vissa av 1860-talets snickerier och stucklister ersattes av nytillverkade.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden upptar hela tomtytan och har fasader

mot Stora Nygatan, Bedoiresgränd och Skräddargränd. Huset är fyra våningar högt under plåttäckt tak, med sockel av röd sandsten. Fasaden bevarar en tidstypisk, rik dekor från 1863 med putsade pilastrar och festonger, smidda järnräcken framför fönstren på våning 1 trappa och skulpterade fönsterluckor i bottenvåningen. Porten är förlagd i mittaxeln mot Stora Nygatan och har en putsad omfattning, samt en pardörr från 1863. Vid Skräddargränd sitter en källardörr av järn, sannolikt samtida. Fönsteröppningarna på våning 1 trappa är rundbågiga, och vindsvåningen är försedd med tre plåtklädda takkupor mot Stora Nygatan och en åt vardera gränden. På våning 1 trappa hänger skylturet till Wohllins

KONTORSLOKALERNA BEVARAR INREDNING FRÅN 1963 I FORM AV KAKELUGNAR, PANELER, FODER OCH DÖRRBLAD.
FOTO: J. MALMBERG.

urhandel kvar, något högre placerat än det ursprungliga läget.

Interiör

Portgång och trapphus

Innanför porten är golvet lagt med röda keramikplattor, och taket har en putsad taklist samt takrosett. Till den inre delen av portgången leder ett glasat dörrparti. Väggarna i portgångens inre del och vilplanen har en hög, halvfransk bröstpanel från 1863 och golv av röda keramikplattor. Till kontoren leder halvfranska enkeldörrar med överljusfönster. Trappan från källaren till bottenvåningen är av tegel med steg av kalksten, men högre upp av gjutjärn, allt från

1863. I källartrappan är en sten med inskriften G H och året 1642 bevarad från byggnaden som stod på platsen före 1863.

Källare och våningsrum

Källarna är sammanhängande med källarna inom Pandora 5 sedan 1980-talet, då en öppning mellan fastigheterna togs upp. Väggarna är tegelklädda, och om yttermurarna från det äldre huset på platsen är bevarade kan inte avgöras.

Kontorsrummen har en hel del välbevarad inredning från 1863, i form av kakelugnar, eldstadsplan av kalksten, putsade taklister, äldre trägolv, fotpaneler, dörr- och fönsterfoder samt pardörrar.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stucc, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.